

پیشگیری زودرس از بزه‌کاری کودکان و نوجوانان

با رویکرد خانواده محور

نهمیه حکیمی

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

محمودرضا صفرائی

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

با دیباچه

دکتر یوسفعلی باقرپور

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد قم

سرشناسه	: حکیمی، سمیه، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور	: پیشگیری زودرس از بزهکاری کودکان و نوجوانان با رویکرد خانواده‌محور/تألیف سمیه حکیمی، محمودرضا صفرانی؛ با دیپاچه یوسفعلی باقرپور.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۶-
مشخصات ظاهری	: ۲۱۴ ص.
شابک	: 978-600-114-776-0
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
یادداشت	: کتابنامه. ص. [۱۳۸]-۱۴۳.
موضوع	: بزهکاری نوجوانان - - پیشگیری (Juvenile delinquency - - Prevention)
موضوع	: روان‌درمانی خانواده (Family psychotherapy)
موضوع	: بزهکاری نوجوانان - خانواده‌ها (Juvenile delinquency) (Families)
موضوع	: نوجوانان بزهکار - - وضع حقوقی و قوانین - - ایران
موضوع	: (Juvenile delinquents - - Legal status, law, etc, - - Iran)
شناسه افزوده	: صفرایی، محمودرضا، ۱۳۵۶-
یادداشت	: باقرپور، یوسفعلی، ۱۳۴۰-، مقدمه‌نویس
رده‌بندی کنگره	: HV۹۰۷۶/ح۸۰۹۰۳۹۱
رده‌بندی دیویی	: ۳۶۰/۳۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۱۰/۰

انتشاران خرسندی

تهران، خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان امینی زاده - نرسیده به خیابان دانشگاه -

پلاک ۱۷۴ - واحد

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۹۰۵۸۴

فروشگاه شماره ۱: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تلفن: ۶۶۴۱۰۲۰۳

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت)، پلاک ۹۲، تلفن: ۶۶۹۰۰۰۸۹ - ۶۶۷۵۵۹۱۰

فروشگاه شماره ۳: خ انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید براتی، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد،

طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی): ۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

پیشگیری زودرس از بزهکاری کودکان و نوجوانان با رویکرد خانواده محور

تألیف: سمیه حکیمی - محمودرضا صفرانی

چاپ اول: ۱۳۹۶ - شمارگان: ۵۰۰ جلد

صفحه‌آرایی: الهام پیدایی

قیمت: ۱۳۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-776-0

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۷۷۶-۰

فهرست مطالب

۱۱	 دیباچه
۱۳	 مقدمه
۱۷	 فصل اول: مفهوم شناسی و بررسی نظریه‌های انحراف
۱۹	 بحث اول: مفهوم شناسی
۱۹	 گفتار اول: مفهوم بزهکاری
۲۰	 گفتار دوم: مفهوم کودکی
۲۱	 الف- کودت منفی
۲۱	 ب- کودک در معرض خطر
۲۱	 گفتار سوم: مفهوم نوجوان
۲۲	 گفتار چهارم: مفهوم پیشگیری
۲۴	 گفتار پنجم: مفهوم پیشگیری زودرس
۲۸	 بحث دوم: نظریه‌های انحراف اجتماعی
۲۸	 گفتار اول: نظریه‌های روان‌شناختی
۳۰	 گفتار دوم: نظریه‌های جامعه‌شناختی
۳۱	 الف) دیدگاه ساختارگرایی
۳۱	 الف- ۱- نظریه آنومی دورکیم
۳۳	 الف- ۲- نظریه رابرت مرتن
۳۴	 الف- ۳- نظریه عمومی فشار (General strain theory)
	 الف- ۴- نظریه فرصت‌های افتراقی (The theory of differential opportunities)
۳۵	

- ب- دیدگاه فرایند اجتماعی ۳۸
- ب- ۱- نظریه پیوند افتراقی (Differential association): ۳۸
- ب- ۲- نظریه های کنترل اجتماعی (Theories of sociale control): ۴۰
- ب- ۳- نظریه پیوند اجتماعی (Social bond theory): ۴۰
- ب- دیدگاه تضاد (Conflict theories): ۴۲
- فصل دوم: نظام پیشگیری از بزهکاری ۴۵
- مبحث اول: پیشگیری از بزهکاری ۴۸
- گفتار اول: جایگاه پیشگیری ۴۸
- الف- جایگاه پیشگیری در اسلام ۴۸
- ب- جایگاه پیشگیری در قوانین ۵۰
- گفتار دوم: اهمیت پیشگیری ۵۰
- گفتار سوم: اهداف پیشگیری ۵۱
- مبحث دوم: پیشگیری از بزهکاری مزمن در پیشگیری زودرس ۵۲
- گفتار اول: بزهکاری مزمن ۵۲
- گفتار دوم: راه های پیشگیری از بزهکاری مزمن ۵۳
- مبحث سوم: واکنش ها و کنش های اجتماعی در قبال بزهکاری نوجوانان ۵۴
- گفتار اول: واکنش اجتماعی ۵۴
- گفتار دوم: کنش اجتماعی ۵۶
- مبحث چهارم: سیاست جنایی ایران در قبال بزهکاری کودکان و نوجوانان ۵۸
- گفتار اول: آمار بزهکاری کودکان و نوجوانان ۵۹
- گفتار دوم: سیاست جنایی تقنینی ۶۱
- گفتار سوم: سیاست جنایی قضایی ۶۴

فصل سوم: علت‌شناسی بزهکاری کودکان و نوجوانان ۶۷

مبحث اول: عوامل اجتماعی مؤثر بر بزهکاری کودکان و نوجوانان ۶۹

گفتار اول: فقر ۶۹

گفتار دوم: وضعیت نابسامان اقتصادی کشور ۷۰

گفتار سوم: وضعیت خانوادگی ۷۰

الف - فروپاشی خانواده (طلاق) ۷۱

ب - تضاد خانوادگی ۷۱

پ - بزم بودن والدین ۷۲

ت - سوء رفتار و بی‌توجهی نسبت به کودک و بزهکاری ۷۳

گفتار چهارم: مسائل آموزشی ۷۴

گفتار پنجم: فشار و بار ۷۵

گفتار ششم: مهاجرت ۷۵

مبحث دوم: شخصیت و عوامل مؤثر در رشد و تکامل آن ۷۶

گفتار اول: تعریف شخصیت ۷۶

الف - دیدگاه مکتب تحقیقی ۷۶

ب - دیدگاه جرم‌شناسی ۷۶

گفتار دوم: عناصر تشکیل دهنده شخصیت ۷۷

گفتار سوم: اقسام شاکله شخصیت ۷۷

الف - شخصیت سالم ۷۷

ب - شخصیت نابه‌نجار ۷۸

گفتار چهارم: اختلالات شخصیت ۷۸

گفتار پنجم: عوامل مؤثر در تکامل شخصیت و رابطه آن با بزهکاری ۷۹

الف - عوامل شخصی: ۷۹

الف - ۱ - وراثت ۷۹

- الف-۲- هوش ۸۵
- الف-۳- غدد درون ریز ۸۵
- الف-۴- بدن ۸۵
- ب- عوامل خانوادگی ۸۵
- پ- عوامل اجتماعی ۸۳
- پ-۱- محیط مدرسه ۸۳
- پ-۱- محیط اجتماعی عمومی و همسالان ۸۴
- ب- عوامل اقتصادی ۸۵
- ث- عوامل طبیعی و جغرافیایی ۸۵
- فصل چهارم: پیشگیری از بزهکاری در برنامه‌های خانواده‌محور ۸۷
- مبحث اول: عوامل حمایتی و عوامل خطر ۸۹
- گفتار اول: عوامل حمایتی ۸۹
- الف- حمایت از کودک ۹۰
- ب- مداخله در دوران اولیه کودکی ۹۱
- پ- بهبود مهارت‌های آموزش و تربیت کودک ۹۱
- گفتار دوم: عوامل خطر ۹۴
- مبحث دوم: توصیه‌های خانواده‌محور ۹۹
- گفتار اول: توصیه‌های مربوط به هوش ۱۰۰
- الف- هوش شناختی ۱۰۰
- ب- هوش هیجانی ۱۰۳
- ۱- دوره اول: تدوین برنامه‌هایی برای آموزش والدین از قبل تا حین تولد (دوره جنینی) ۱۰۴
- ۲- دوره دوم: از بدو تولد تا ۵ سالگی ۱۰۷

- ۳- دوره سوم: از ۵ تا ۶ سالگی (دوره پیش دبستانی) ۱۱۱
- ۴- دوره چهارم: از ۷ تا ۱۲ سالگی (دوره دبستان) ۱۱۴
- ۵- دوره پنجم: از ۱۲ تا ۱۸ سالگی (دوره دبیرستان) ۱۲۰
- گفتار دوم: توصیه‌های مربوط به تکامل شخصیت ۱۲۲
- گفتار سوم: توصیه‌های مربوط به سایر عوامل مؤثر بر بزهکاری ۱۲۳
- الف- توصیه‌های مربوط به مسائل اقتصادی ۱۲۴
- ب- توصیه‌های مربوط به مسائل آموزشی ۱۲۶
- پ- توصیه‌های مربوط به تربیت جنسی ۱۳۱
- نتیجه‌گیری ۱۳۳
- منابع و مآخذ ۱۳۹

دیباچه

پیشگیری از ارتکاب جرم و مقابله با بزهکاری، در جامعه بشری و در سطح خانواده، قبیله و نظام‌های اجتماعی وجود داشته است. آموزش و پرورش، طبق الگوها و ایده‌های حاکم بر افراد و جوامع و لزوم مقابله با شکل‌گیری رفتارهای مجرمانه و حالات خطرناک در نظام فکری بشری و نظام دینی ظهور یافته، در جوامع انسانی از جایگاه مهمی برخوردار بوده است. پیشگیری از جرم در نظام فکری نوین و مبتنی بر تجربیات، در سده‌های اخیر رواج یافته و در نظام دینی و به خصوص نظام اسلامی، از ابتدای ظهور این ادیان وجود داشته است. اساساً، تمام تلاش دین نظام دینی و پیامبران الهی و اولیای دینی این بوده است بشر به سمت جرایم و بزهکاری تشدید نشود و در صدد است افراد در راه هدایت و مسیر انسانی و الهی، به کمالات مطلوب و الهی خویش دست یابند.

تزکیه، تعلیم، هدایت و به کمال رساندن بشر، از اهداف اصلی و از وظایف انبیای الهی و آموزه‌های دینی معرفی شده و امری فراتر از پیشگیری است؛ زیرا همواره، افراد بشر، در هر سطح و مقامی، در معرض انحراف، خطر و سقوط و هلاکت قرار دارند. البته، برنامه‌های مختلف، برای افراد بشر منظور شده است تا با تمسک به آن، از خطر بقاء محفوظ بمانند. معرفت به خدا و اعتماد و قرار گرفتن در پناه او و انجام دستورات الهی، مانند: نماز، دعا و... ابزارهای مناسبی برای محافظت بشر از انحرافات و وصول به خودمراقبتی، ترقی و تکامل در مسیر انسانی است.

آلوده نشدن، در نظام فکری اسلام، مقدم‌تر و ارزشمندتر از پاکی پس از آلودگی است و تمام همت اولیه نظام الهی نیز بر این است از آلوده شدن فرد جلوگیری شود. چنانچه، این اتفاق افتد، با توبه و بازگشت یا پذیرش و جبران آثار مجرمانه و منحرفانه و کیفر، از

آلودگی نجات یابد. البته، این امر حاصل نشود مگر آن که برنامه‌های پیشگیرانه، از کودکی آغاز و در مراحل بعدی رشد، استمرار یابد.

محافظت از کودکان و نوجوانان و پیشگیری از بزهکاری آنان، رکن اصلی نظام فکری دینی و همچنین، نظام فکری انسانی و سیاست‌های جنایی دینی و بشری است.

تحقیق از الزامات دنیای کودکی و دستیابی به اطلاعات مختلف روانی، اجتماعی و زیستی مربوط به کودکان و دستیابی به دستورالعمل‌های مختلف، برای پیشگیری از گرایش مجرمانه کودکان و نوجوانان، در قالب پیشگیری اجتماعی و وضعی، ضرورتی انکارناپذیر در شرایط مختلف اجتماعی است؛ زیرا، افراد در نظام‌های اجتماعی مختلف، برای نحوه و کیفیت اجرایی برنامه‌های پیشگیری، نیازمند نسخه‌های مرتبط به خصوصیات و ویژگی‌های خاص هستند.

در این نوشتار تلاش شده، با تکیه بر اطلاعات مختلف در قلمرو نظریه‌های جرم‌شناختی، علت‌شناسی جرم و اطلاعات مربوط به کودکان و پیشگیری‌های مختلف، به توصیه‌ها و دستورالعمل‌های متناسب با سن کودکی، دست و پا جمع‌آوری اطلاعات لازم، این امر میسر شده است. امید آن می‌رود، این نوشتار مورد توجه و استفاده قرار گیرد.

محمدحسین باقرپور

مقدمه

امروزه افزایش جرائم به عنوان یکی از مشکلات مهم جوامع در حوزه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته و بسته به نوع فرهنگ و قوانین، هر کشور واکنش‌های متفاوتی از خود بروز داده است؛ البته فلسفه و نوع پاسخ در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، متفاوت بوده و در یک نگاه کلی پاسخ‌ها عمدتاً از نوع واکنشی بوده و مجازات‌های متنوع مورد اجرا در ادوار مختلف، بیشتر بر مبنای سلیقه از اندیشه ارباب و سزاگرایی بوده است.

در دهه‌های اخیر ناکارآمدی، رویکردهای کیفرگرا در کنترل و کاهش جرائم، سیاست‌های پیشگیری از جرم را مورد توجه کشورهای مختلف قرار گرفته و سیاست‌ها بسته به فرهنگ کشورها متفاوت بوده است. استفاده از تجربیات کشورهای مختلف و پیشرو در امر پیشگیری، یکی از مؤلفه‌هایی است که می‌تواند تأثیر بسزایی در تدوین برنامه‌های پیشگیرانه داشته باشد.

از دیرباز پیشگیری یکی از راه‌هایی است که بدر نظر داشته، اما سابقه عملی آن کوتاه است. مهم‌ترین دلیل پرداختن به روش‌های پیشگیرانه ناکارآمدی پاسخ‌های نظام عدالت کیفری، افزایش آمار و نرخ فزاینده ارتکاب جرم در سال‌های اخیر، نگرانی‌های عمومی، پیدایش جرائم نوین، افزایش هزینه‌های وارده بر نظام عدالت کیفری، روم کنترل پایدار و مستمر جرائم، پیش‌بینی وضعیت آینده و در نهایت تشخیص سریع خلاهای موجود است که بر اهمیت پیشگیری افزوده است.

عوامل تأثیرگذار و تدابیر لازم برای افزایش احتمال موفقیت برنامه‌های پیشگیری هرچند متفاوت، اما به هم متصلند. عوامل تأثیرگذار، شامل عوامل بیرونی مانند (آموزش، بهداشت حقوقی و قضائی، خانواده، محیط دوستان و همسالان، مدرسه، اجتماع) و عوامل درونی مانند (اجتماع، هوش شناختی و هوش هیجانی) می‌باشد.

شاکله شخصیت انسان، مکانیسم‌های دفاع روانی، سازش فرد با محیط و تأمین نیازمندی‌های او پیوسته در تلاطم است؛ چنانچه تمایلات انسانی و تلاش‌های ناآگاهانه و مکانیزم‌های مورد نظر در این مسیر با مانعی مواجه شود، نقطه عطف، می‌بایست متوجه مراحل قبلی زندگی، یعنی دوران کودکی متمرکز شود. نتیجه این ناکامی‌ها و محرومیت‌ها ممکن است متوجه دیگران نیز بشود؛ بنابراین، شناخت شخصیت بزهکار و عوامل جرم‌زای اجتماعی قبل از محکومیت، ضروری و به عدالت نزدیک‌تر است؛ زیرا وقوع جرائم به عوامل مختلفی بستگی دارد و گاهی نیز نقش عامل آماده‌کننده و گاهی نقش عامل تعیین‌کننده را ایفاء می‌کند. بر همین مبنا، تئوری سرشت تبهکاری، صرفاً به عوامل فردی اتکا ندارد، بلکه سازگاری اجتماعی ناشی از آن، می‌تواند مبنای محیطی - اجتماعی داشته و اکتسابی باشد.

باید توجه داشت عوامل برر بزهکاری در میان کودکان و بزرگسالان متفاوت است. بزهکاری کودکان، برخلاف بزرگسالان، ناشی از اندیشه مجرمانه نبوده، بلکه عوامل مختلفی علت قانون‌شکنی آنان است. کودکان نوجوانان به دلایل خانوادگی، تربیتی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی ممکن است به رفتارهای بزهکارانه سوق داده شوند. علی‌رغم اینکه بسیاری از عوامل در وقوع بزهکاری اطفال و نوجوانان دخیل می‌باشد، اما در گام نخست خانواده نقش تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت اطفال و نوجوانان دارد.

کودکان، دارای وضعیت روانی و اجتماعی آسیب‌پذیرتری نسبت به بزرگسالان می‌باشند، لذا در مواجهه با انواع بزهکاری، می‌بایست روشی متناسب و علمی اتخاذ می‌شود. این روش، تحت عنوان سیاست کیفری مربوط به کودکان و نوجوانان بزهکار، اهمیت فراوانی دارد. قطعاً برخورداری از یک سیاست جنائی و کیفری متناسب می‌تواند برای تحقق اهداف پیشگیری کمک شایانی باشد. کشورهایی که وضعیت روحی و جسمی کودکان و مراحل رشد آنان و دگرگونی‌های این دوره از زندگی را درک نموده‌اند، همه امکانات خود را معطوف به هدایت و حمایت آنان نموده‌اند.

توجه به حالات روحی و روانی و شرایط و اوضاع و احوال ارتکاب جرم، امری پسندیده و منطبق با آموزه‌های جرم‌شناسی است؛ لذا، قانون‌گذار در قوانین مختلف از جمله قانون مجازات اسلامی و قانون آئین دادرسی کیفری، همواره به بحث جنون، اختلالات روانی، عدم رشد و... توجه ویژه نموده است.

در این کتاب بر آن هستیم تا با تعیین جایگاه خانواده در پیشگیری، تدوین برنامه‌ها و مدل‌های پیشگیرانه و در نهایت ارائه توصیه‌های مناسب، از بزهکاری کودکان و نوجوانان در دوران کودکی و از مجرمیت آنان در دوران بزرگسالی جلوگیری و به بهداشت حقوقی و قضایی جامه کمک نماییم.